

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ДО ACQUIS ЄС

Яна ЛЕНГЕР

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9658-3623>*

Антон ДЕМЧУК

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
декан юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-7827-0698>*

Право на доступ до правосуддя є однією з базових гарантій правової держави, оскільки саме через нього забезпечується не декларативне, а реальне здійснення прав і свобод людини. У сучасній юридичній доктрині доступ до правосуддя розглядається не лише як процесуальна можливість звернення до суду, а як комплексна умова ефективного судового захисту, що охоплює наявність дієвих процедур, незалежний і безсторонній суд, розумні строки розгляду справи, виконання судових рішень та реальну можливість особи скористатися правовою допомогою¹. У цьому контексті доступ до правосуддя тісно пов'язаний із принципом верховенства права. Класичне розуміння цього принципу, сформульоване А. В. Дайсі, ґрунтується на пануванні права, рівності всіх перед законом та вирішальній ролі судів у захисті прав особи². Надалі ця ідея була розвинута в працях Лона Фуллера, який обґрунтовував внутрішню моральність права та наголошував, що право повинно бути не лише формально чинним, а й справедливим, послідовним та здатним реально регулювати поведінку³. Саме тому доступ до правосуддя

¹ Demchuk, A. M., & Lenher, Ya. I. (n.d.). Доступ до правосуддя як складова верховенства права: Україна, Великобританія, США. *Історико-правовий часопис*. № 2(25). 2025. С. 30-35

² Dicey, A. V. (1885). *Introduction to the study of the law of the constitution*. Macmillan.

³ Fuller, L. L. (1969). *The morality of law* (Rev. ed.). Yale University Press.

виступає не додатковим елементом правової системи, а однією з її визначальних характеристик.

Особливого значення ця проблематика набуває для України в умовах європейської інтеграції. Адаптація правової політики України до *acquis* ЄС передбачає не тільки формальне оновлення законодавства, а й утвердження європейських стандартів правозастосування, у центрі яких перебуває людина, її гідність, право на ефективний судовий захист та інституційна спроможність держави гарантувати справедливе правосуддя. У цьому аспекті практика Європейського суду з прав людини є важливим орієнтиром для оцінки того, наскільки українська правова система відповідає вимогам верховенства права⁴.

Зasadниче значення для формування стандарту доступу до правосуддя має рішення ЄСПЛ у справі *Golder v. the United Kingdom*, у якому Суд уперше прямо визнав право на доступ до суду складовою права на справедливий суд⁵. У справі *Bellet v. France* Суд додатково наголосив, що обмеження доступу до суду допускаються лише за умови їх легітимності, пропорційності та непорушення самої сутності права⁶. Надалі ці підходи були розвинуті у справах *Kudla v. Poland* та *Burdov v. Russia*, де ЄСПЛ сформулював стандарт ефективного засобу юридичного захисту у випадках надмірної тривалості провадження та невиконання судових рішень⁷.

Для України практика ЄСПЛ має не лише прецедентне, а й системоутворююче значення. У справі *Merit v. Ukraine* Суд констатував порушення статті 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю судового провадження, підкресливши, що затягування розгляду справи позбавляє судовий захист його ефективності⁸. У рішенні у справі *Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine* ЄСПЛ визнав системний характер проблеми невиконання рішень національних судів⁹. Надалі у справі *Burmych and Others v. Ukraine* Суд фактично підтвердив структурну неспроможність держави забезпечити виконання судових рішень як необхідну складову доступу до правосуддя¹⁰. Не менш важливою є справа *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, у якій ЄСПЛ звернув увагу на інституційний вимір проблеми, наголосивши, що порушення гарантій

⁴ Demchuk, A. M., & Lenher, Ya. I. (n.d.). Доступ до правосуддя як складова верховенства права: Україна, Великобританія, США. *Історико-правовий часопис*. № 2(25). 2025. С. 30-35

⁵ *Golder v. the United Kingdom*, App. No. 4451/70, European Court of Human Rights (1975, February 21).

⁶ *Bellet v. France*, App. No. 23805/94, European Court of Human Rights (1995, December 4).

⁷ *Kudla v. Poland*, App. No. 30210/96, European Court of Human Rights [GC] (2000, October 26); *Burdov v. Russia*, App. No. 59498/00, European Court of Human Rights (2002, May 7).

⁸ *Merit v. Ukraine*, App. No. 66561/01, European Court of Human Rights (2004, March 30).

⁹ *Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*, App. No. 40450/04, European Court of Human Rights (2009, October 15).

¹⁰ *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, App. No. 21722/11, European Court of Human Rights (2013, January 9).

незалежності та безсторонності суддів підриває довіру до суду та суперечить верховенству права¹¹.

Отже, доступ до правосуддя в Україні повинен оцінюватися не лише з погляду формальної наявності судової системи, а й крізь призму її фактичної ефективності. Ідеться про здатність суду забезпечити своєчасний і справедливий розгляд справи, про наявність реального механізму виконання рішень, про доступність правової допомоги, а також про інституційну незалежність судової влади. Без цих складових проголошені конституційні гарантії залишаються неповною мірою реалізованими.

Порівняльний аналіз дозволяє краще побачити як універсальність, так і варіативність моделей забезпечення доступу до правосуддя. Великобританія традиційно сприймається як одна з класичних правових систем, у яких принцип верховенства права має глибоке історичне коріння. Разом із тим навіть у цій системі наявні сучасні виклики, пов'язані з фінансовими та процедурними бар'єрами доступу до суду. США, своєю чергою, демонструють потужну модель судового конституціоналізму, однак доступ до правосуддя там значною мірою залежить від матеріальних ресурсів сторін, що створює ризики фактичної нерівності¹².

Для України цей порівняльний досвід є важливим насамперед у практичному вимірі. Адаптація правової політики до *acquis* ЄС повинна охоплювати не тільки наближення нормативної бази до європейських зразків, а й посилення інституційних гарантій доступу до правосуддя. Ідеться про скорочення надмірної тривалості судових проваджень, підвищення ефективності виконання рішень, розширення доступу до безоплатної правової допомоги, а також зміцнення незалежності суддівського корпусу.

Таким чином, право на доступ до правосуддя є однією з ключових передумов утвердження верховенства права в Україні. Практика ЄСПЛ переконливо свідчить, що реальний зміст цього права визначається не лише можливістю звернення до суду, а й ефективністю судового захисту загалом. Умови європейської інтеграції вимагають від України переходу від формального проголошення права на суд до створення дієвого механізму його реалізації відповідно до загальноєвропейських стандартів.

¹¹ Demchuk, A. M., & Lenher, Ya. I. (n.d.). Доступ до правосуддя як складова верховенства права: Україна, Великобританія, США. *Історико-правовий часопис*. № 2(25). 2025. С. 30-35

¹² Demchuk, A. M., & Lenher, Ya. I. (n.d.). Доступ до правосуддя як складова верховенства права: Україна, Великобританія, США. *Історико-правовий часопис*. № 2(25). 2025. С. 30-35